

over. For ikke at støde den forekommende Mand sagde de ja til Budet, og næppe en halv Time senere mødte de ham selv, ledsaget af Sønnen Gert, der fra Haderslev var ilet efter dem, og 20 beredne Svende med et Par Vogne. Paa Slottet udspandt sig en politisk Samtale, hvori Statholderen paa ny tilbød sin Tjeneste i Retning af at paavirke den danske Regering til Fordel for Spanien og paa ny vendte tilbage til sit Forhold til Antwerpen, idet han lod falde Trusler om den Skade, han kunde tilføje Byens Handel. Gesandterne lovede at gjøre, hvad de formaaede, for at afhjælpe hans Klager. Under Maaltidet indfandt hans Svigersøn Bendix Ahlefeldt sig, hvem han havde sendt Bud efter, for at han skulde hilse paa de fremmede, skjønt han opholdt sig 8 Mile derfra. Den følgende Formiddag ledsagede Værten selv til Vogns med 15 Ryttere sine Gjæster et godt Stykke paa Vejen, og fra Segeberg Slot salutedes der ligesom den foregaaende Dag ved deres Ankomst. Da de kom til Lybek, sendte de en af Henrik Rantzaus Tjenere hjem, som havde fulgt med dem lige fra Hamborg til Kjøbenhavn og tilbage igjen for at være dem behjælpelig paa Rejsen.

Resten af Dagbogen vedkommer os ikke her. 6. Jan. 1595 droge Gesandterne ind i Brüssel.

2.

Bidrag til Gosmer Sogns Fortidshistorie.

Af Thiset.

Hads Herred hører til Østjyllands frodigste og smukkeste Egne; hist og her kan man vel træffe en lyngbevoxet Skrænt, men den synes kun henkastet som en nødvendig Paamindelse om, til hvilken Landsdeel Herredet hører, og forsvinder næsten ganske i de omgivende frugtbare Marker, herlige Skove og store Moser. Fra Bakkerne haves overalt Udsigt til Kattegat og Horsens Fjord, der begrændse Herredet mod Øst og Syd, og denne Udsigt er navnlig særdeles smuk fra de høitliggende Strækninger ved Odder og fra Bakkerne ved Horsens Fjord. Paa Grund af sin gunstige Beliggenhed og sine forholdsviis gode Jorder var denne Egn alt velbefolket i Oldtiden, hvorom

noksom vidne de talrige Fortidsminder: Gravhøie, Steendysser, Runestene o. s. v., som i Mands Minde fandtes og endnu tildeels findes hele Herredet over. Men ogsaa senere hen rørte sig her et frodigt Liv, og blandt Andet vidne de talrige Adelsgaarde, som Herredet i det 14. og 15. Aarhundrede saavel i som udenfor Byerne kunde fremvise, om den Velstand, som har hersket her. Dog maa det strax tilføies, at Fleertallet af disse Gaarde næppe ved Størrelsen af Tilliggendet eller Bygningernes Anseelse have hævet sig over de omgivende Bøndergaarde, og da der heller ikke fra dem er udgaaet berømte Slægter, saa vil næppe Forskningen af deres Historie som Regel bringe Resultater af mere almeen Interesse; men der fandtes dog enkelte Undtagelser, og navnlig har der i Gosmer Sogn ligget et Par Hovedgaarde, som enten paa Grund af deres mere anseelige Bygning, eller fordi de vides at have været beboede af Medlemmer af et Par i sin Tid anseete Slægter, vel kunne fortjene et nærmere Bekjendtskab. De Efterretninger, det er lykkedes at samle om dem, ere dog kun faa og ubetydelige, men de give et ret godt Billede af den Maade, hvorpaa den talrige Smaaadel ved Middelalderens Slutning gik tilgrunde. Aarsagen dertil var vistnok deels de stedse tungere Byrder, som Rusttjenesten paalagde Adelen, deels de talrige Bøndeoprør, og disse sidste vare vel lige skjæbnesvangre for den lavere Adel, hvad enten den holdt med sine Standsfæller eller den sluttede sig til Bønderne.

Der har i Gosmer Sogn ligget mindst tre eller fire Hovedgaarde, nemlig Gosmerholm, Høiby, Bjørnkjær og Lindegaard i Fensteen. Om den første, der menes at have ligget øst for Gosmer By, hvor nu Præstegaarden Præstholm ligger, er egentlig kun at berette, at den 1444 tilhørte en Væbner, Jens Mikkelsen, der tilligemed Herredsfogden, en Kannik fra Aarhus, Provsten i Hads Herred og flere i Herredet bosatte Adelsmænd paa Hads Herredsthing udstedte et Thingsvidne angaaende Skifte mellem Hr. Markvard Rostrups Børn¹⁾. Hverken

¹⁾ Dette Thingsvidne findes i Aarhus Bispearchiv, Seglene mangle nu under det (Afskrift i Langebeks Diplomatarium). Det er

Jens Mikkelsen eller Gosmerholm har jeg fundet nævnt oftere. Formodentlig er den sidste ved Reformationen eller før bleven Præstebolig og har da faaet sit nuværende Navn; men den vedblev at være en anseelig Gaard, ja, den var endog saa betydelig, at den hele tre Dage husede en dansk Konge. Det var Christian IV, som opholdt sig paa Præstholm fra den 20. til den 22. Februar 1609 paa Reisen fra Dronningborg ved Randers til Haderslev. Flere Kongebreve ere daterede herfra¹⁾, deriblandt betegnende nok et Brev, hvorved Gosmer Præst, altsaa Kongens Vært, Hr. Knud Olufsen, erholdt Tilsagn om, at en af hans Sønner skulde faae Kaldet efter ham, og et andet Brev, hvorved Ridefogden i Hads Herred Mikkil Pedersen i Kanne (det nuværende Rantzausgave) erhvervede Stadfæstelse paa Besiddelsen af nogen Jord og Skov. Saavel Stedets geistlige som verdslige Øvrighed har altsaa vidst at drage sig Kongens Nærværelse til Nytte.

Om den næste af Sognets Hovedgaarde Høiby haves heldigviis lidt udførligere Efterretninger. Denne Gaard laa syd for Byen Gosmer paa Grændsen mellem Gersdorfflunds Jorder og Gosmer Bymark. Voldstedet var endnu urørt for en Menneskealder siden, men er nu oppløiet, saa at Stedet kun kjendes ved en svag Ujevnhed i Terrainet og ved en Mængde røde Muurbrokker. Høiby forekommer allerede i det 14. Aarhundrede, men maa ikke forvexles med den gamle sjællandske Hovedgaard af samme Navn i Ods Herred, ei heller med den skaanske Hovedgaard Høiby, nu Hyby, i Bare Herred. Gaarden nævnes første Gang 1386 i et Brev, dat. Nyborg St. Jakob Apostels Dag (25. Juli), hvorved Kong Oluf gjør vitterligt for Arts Herreds Indbyggere, at han tildømmer Fru Ingeborg, Tyge Puders Efterleverske, alt det Gods i nævnte Herred, som hun arvede efter sin Søn Niels Knudsen af „Howby“. Dette Brev kjendes nu kun af en Vidisse, udstedt 1402 af Ridderen Abraham

trykt i Kvartalsskriftet Orion II. p. 153, men mindre noiagtigt, idet Jens Mikkelsens Navn imellem „Dauid Saxeszen“ og „aff Gasmerholm“ er oversprunget.

¹⁾ Jydske Registre 1609 f. 428—29.

Brodersen (Baad), Lindorm Ribbing med Flere¹⁾, i hvilken Vidisse er optaget flere andre Breve, nemlig først nogle Dombreve af 1383—84, hvorved Tyge Puder tildømmes det Gods „Ælvedorp“ (Illerup i Arts Herred), som ham var tilfaldet med hans Husfrue, og hvori han var indført af Herlug Brymle, Hans van See, Hans Drilleben og Niels Degn, og dernæst af et Arts Herredsthingsvidne, dat. 1388 Torsdag næst efter St. Knuds Dag, at „hæderlig Frue og velbyrdig Fru Ingeborg, Tyge Puders Efterleverske“, tilskjødede Fru Marine Knudsdatter, Peder Ribbings Husfrue, alt sit Gods i Ylvedorp i Arts Herred og alt det Kjøbe- eller Pantegods i Sverrig, hun fik efter sin Husbond Tyge Puder, og det før den Arv, Fru Marine skulde have havt efter sin Broder Niels Knudsen.

Her faae vi altsaa en heel Deel at vide om den første kjendte Eier af Høiby eller rettere om hans Familieforhold, uagtet han selv dengang var død. Rimeligviis er han død ugift, eftersom han blev arvet af sin Moder Fru Ingeborg og sin Søster Fru Marine, Peder Ribbings. Slægten har været meget velhavende, thi foruden, at Niels Knudsen har eiet Gods i Sjælland og Jylland, var Stiffaderen Tyge Puder ogsaa Godsbesidder i „Sverrig“. Vi vide Besked med idetmindste noget af dette sidste Gods. 12. Juli 1378 skjødede nemlig Ebbe Pik, Ridder, til velbaaren Mand Tyge Puder det Gods, som han havde kjøbt af Amund Degn, som var Orethorp (Ørup) i Ørby Sogn (Ingelstad Herred i Skaane); dette Skjøde er beseglet af Peder Ribbing og Bent Knudsen og dateret in castro Ørsten, der vistnok er Oppensten i Vestgötland, hvor Tyge Puder var Høvidsmand²⁾. Da Tyge havde en Søn Bent Puder, var den her nævnte Bent Knudsen mulig en Broder til Niels Knudsen, og Fru Ingeborg, deres fælles Moder, har da antagelig heddet Ingeborg Bentsdatter; men denne Bent Knudsen maa i saa Fald være død før sin Broder Niels. Medens jeg desværre hidtil savner enhver Oplysning om, til hvilken Slægt Niels Knudsen hørte, saa siger allerede Navnet, hvem hans

¹⁾ Geh. Arch. Top. Saml. Arts H. Nr. 79.

²⁾ Molbech og Petersens danske Diplomer 5.

Stiffader var. Slægten Puder førte i sit Vaaben et af Blaaf og Sølv firdeelt Skjold¹⁾. Saa lidt vi nu end vide om denne Slægt, der forsvinder ved Aar 1500, saa maa den dog i sin Tid have været meget anseet, thi ikke mindre end tre af dens Medlemmer, nemlig Aage, Christiern og Tyge Puder, have 1377 forsegleet Kong Olufs Haandfæstning²⁾. Men det gik snart tilbage for den. Tyge Puders skaanske Gods gik, som vi have seet, til hans Stifdatter, der ogsaa fik det sjællandske Gods, og Fru Ingeborg havde altsaa ved Tyge Puders Død kun Høiby, som hun havde arvet efter sin Søn af første Ægteskab, og her synes hun at have taget Ophold. Fattigere var hun dog ikke, end at hun havde Gods tilovers til Kirken. 1397 gav nemlig „Ingeborigh Pudder“ (o: Puders) Øen Vorsø i Horsens Fjord til Horsens Kloster³⁾, men at det gik tilbage for hende, sees af, at „Ingeborigh aff Høybye“ 1403 pantsatte en Gaard i Halling (Naboby til Gosmer) til en vis Mikkell Nielsen⁴⁾. Dermed forsvinder Fru Ingeborg; af sit Ægteskab med Tyge Puder har hun vistnok haft to Sønner Bent og Tyge Puder, af hvilke den sidste formodentlig er født efter Faderens Død, eftersom han er opkaldt efter ham. Bent Puder skrev sig 1406 til Høiby i et Brev, hvorved han pantsatte noget Gods i Vester- og Øster-Kjeldstrup i Hids Herred⁵⁾. Han døde imidlertid kort efter, thi 1408 udstedtes en Vidisse af hans Testamente, i hvilket han havde givet Halvparten af Høiby og en Broderdeel i den anden Halvpart til Aarhus Domkirke⁶⁾. Han har saaledes omtrent været Eneier af Gaarden, hvad enten han nu har udkjøbt sine Sødskende, eller disse have faaet udlagt Arv andensteds. Største Parten af Gaarden var imidlertid nu uigjenkaldelig tabt for Slægten, og det var endda ikke Bents eneste Gave til Kirken, thi til Vor-Kloster havde han

¹⁾ Adels Lex.

²⁾ Geh. Arch. Aarsberetn. II. p. 25.

³⁾ Ældste Archiv-Registraturer II.

⁴⁾ Sammesteds.

⁵⁾ Sammesteds.

⁶⁾ Sammesteds.

skjænket en Gaard i Saaby i Vor Herred¹⁾, hvilken Gave hans Enke Fru Karine i „Moszborgh“ (Vorbjerg i Nim Herred) 1427 bekræftede²⁾. Broderen Tyge Puder synes at være bleven Eier af den tiloversblevne Deel af Høiby, dog først efter Skifte med sin Halvsøster Fru Marine Knudsdatter, som efter Peder Ribbings Død havde ægtet en anden Adelsmand ved Navn Iver Munk, thi 1409 udstedtes et Thingsvidne om, at Iver Munk lod Tyge Puder og hans Arvinger kvit for al Arv og Rettighed, som ham var tilfalden med hans Hustru Fru Maren Knudsdatter i Høiby og Høiby Fang og alt det Gods, som ligger til Høiby med Rette³⁾. Hvormeget dette Gods har været, vides ikke, men det lykkedes Tyge at bevare det for Kirkens gridske Arme. Selv er han vistnok død forholdsvis ung, thi han nævnes ikke oftere. Han vides ikke at have efterladt sig flere Børn end en Datter Abel Tygesdatter, der var gift med hans Nabo paa Bjørnkjær Niels Kalf, men da denne Datters Svigersøn David Saxesen i et Brev af 1446, hvorved han tilskjøder Biskop Ulrik i Aarhus noget Gods i Fillerup, skriver sig „af Høiby“⁴⁾, saa har han altsaa med sin Husfrue Mette Nielsdatter (Kalf) arvet Part i Gaarden. Uagtet David neppe var nogen god Huusholder, thi hvergang han nævnes er det i et Skjøde eller Pantebrev til Kirken — saaledes pantsatte han 1442 sin Ret i Husby Mark i Halling Sogn til Bisp Ulrik, der alt havde den samme Mark i Pant af Fru Abel Tygesdatter⁵⁾, og 1422(?) og 1442 pantsatte han Gods i Brørup i Vor Herred til samme Bisp⁶⁾ —, saa var det dog først hans Enke, Fru Mette Nielsdatter, der 1483 tilskjødede den daværende Biskop, Eiler Madsen (Bølle), Høiby

¹⁾ Æ. A. R. I.

²⁾ Sammesteds.

³⁾ Æ. A. R. II.

⁴⁾ Sammesteds.

⁵⁾ Sammesteds.

⁶⁾ Æ. A. R. I. Da David Saxesen eiede Gods i Brørup, synes det, at hans Moder har været af Slægten Rostrup, der ifølge det forhen citerede Thingsvidne af 1444, af hvilket David var Medudsteder, eiede denne By.

samt en Gaard i Dyngby¹⁾. Bispen tog Aaret efter kongelig Stadfæstelse herpaa²⁾, og denne har sikkert været haardt fornøden, thi forskjellige Thingsvidner og Forfølgninger vidne om, at Fru Mettes Arvinger have søgt at gjøre Bispen hans Bytte stridigt; ja, det synes endogsaa, at deres Anstrengelser ikke have været uden Held, aldenstund Biskop Niels Clausen (Skade) endnu 1518 klager over, at Høiby blev brugt fra Kirken uden dens Minde³⁾. Arvingerne synes nemlig at have benyttet det ikke ualmindelige Fif at overdrage deres formeentlige Rettigheder til en mægtigere Mand end de selv, en Mand, som bedre kunde træde op mod den forøvrigt nu ikke længere almægtige Kirke. Det var til Otte Holgersen (Rosenkrantz), som alt 1509 lod bygge paa Husby Mark Kirkens Tjener til Trængsel⁴⁾, og Otte har sikkert ogsaa vundet Høiby fra Kirken, thi 1559 tilskjødede hans Søn, Jørgen Rosenkrantz, Kronen Høiby og Porsborg⁵⁾. Men da var Høiby alt ophørt at være Hovedgaard. Kronen benyttede i det følgende Aarhundrede Gaarden eller Gaardene, thi den blev deelt i to Halvgaarde, til Officeersbolig; saaledes bestemmer Kongen under 9. Oktbr. 1632 i et Brev til Lehusmanden paa Aakjær, Laurids Ebbesen (Udson), at en Fænrík skal have den Halvgaard i Høiby, som Peder Rasmussen iboede⁶⁾; men Gaardene opnaaede endnu en Gang at faae en Beboer af gammel Adel, idet Major Eiler Gabrielsen Akeleye 1654 fik Brev paa Høiby⁷⁾. Faa Aar efter bleve Gaardene tilligemed det øvrige Krongods i Hads Herred udlagte til Hr. Joachim Gersdorf som Vederlag for det Gods, han ved Skaanes Afstaaelse havde mistet, og ved Gersdorfflunds Oprettelse bleve de heelt nedrevne og Jorderne henlagte under denne nye Hovedgaard. Endnu længe bevaredes Navnet dog ved en lille Skovrest, der kaldtes Høibylund, og findes afsat

¹⁾ Æ. A. R. II.

²⁾ Sammesteds.

³⁾ Sammesteds.

⁴⁾ Æ. A. R. II.

⁵⁾ Register over alle Lande 1559 p. 67.

⁶⁾ Jydske Tegnelser 1632 f. 422.

⁷⁾ J. Reg. 1654 f. 286.

paa de ældre Matrikelkort; men ogsaa den er for en Menneskealder siden bleven borthugget, og for hvert Foraar og Efteraar Ploven nu gaaer over Stedet, udslettes mere og mere de sidste Spor af Hoiby.

Paa Grændsen mellem Gosmer og Halling Sogne findes i en lille afsides Skov, kaldet Vandmosen, et betydeligt Voldsted bestaaende af to af Grave omgivne Forhøininger, omsluttede af en Vold og udenom denne atter en Grav. Denne Fortidslevning er det af Steen Steensen Blicher besungne Bjørnkjær¹⁾. Til Stedet knytte sig flere Sagn. Blicher skildrer i sit Digt, hvorledes Venderne afbrændte Borgen, medens dens Eier Bjørnkjæmper i Bretland; men anderledes fortælles Borgens Undergang blandt Omegnens Beboere. Paa Bjørnkjær boede i fordums Dage en mægtig Viking, der hvert Foraar med sine Skibe drog paa Plyndringstog mod fjerne Lande, hvorfra han først vendte tilbage, naar Vinteren stundede til. Dengang var den lille Aa, som fra Skoven løber ud til Kattegat, meget større end nu og seilbar, og den stod i Forbindelse med Gravene om Borgen. Saa hændtes det en Julekvæld, at der var stor Travlhed paa Bjørnkjær, thi fra Stranden var der kommet Budskab om, at Husherren med sine hjemvendende Skibe øinedes ude paa Havet. Da lød dæmpede Toner op fra Borggraven, en Havfrue laa tæt under Vinduerne og spillede. En Terne ilede op til Borgfruen for at vise hende dette sære Syn, men den stolte Frue befalede, at der skulde kastes en Kjedel kogende Vand over Havfruen. Det skete, men strax sank Borgen med alt, hvad deri var, ned i Jorden, og der blev en lille Sø, som først længe efter tørrede ud. Fra den Tid laa Pladsen øde hen, ilde berygtet for Spøgeri, og ofte sees et stærkt Lys over Stedet. Man veed endnu at fortælle om en dristig Skytte, som indgik det Væddemaal, at han vel en Julenat turde gjæste Bjørnkjær, naar han kun maatte tage sin Bøsse og sin Hund med sig. Han begav sig ogsaa paa Vei, men Væddemalet vandt han ikke, thi efter kort Tids Forløb kom han dødbleg, forvildet og aandeløs tilbage, og først længe efter

¹⁾ Digte af Steen Steensen Blicher: Bjørnkjærs Ruiner.

kunde han berette, hvorledes han, da han nærmede sig Skoven, havde seet et stærkt lysende Skær paa Træstammerne. Han var dog gaaet videre, skjøndt han blev mere og mere sælsomt tilmode; men pludseligt udstødte hans Hund et langt Hyl og vendte om, saa hurtigt dens Been kunde løbe, og da blev ogsaa Skytten greben af Angst, kastede sin Bøsse fra sig og flygtede over Hals og Hoved¹⁾.

Andre dunkle Sag henføre Borgens Anlæggelse til Marsk Stig, og herved føres vi til dens egentlige Historie, saavidt denne kjendes. En gammel Præstebereetning fra 1622²⁾ fortæller, at Marsk Stig havde sin Lade- eller Avlsgaard i Bjørnkjær paa et meget bekvemt Sted, idet den havde Havet til Værn mod Øst og paa de andre tre Sider en fersk Sø og et stort utilgængeligt Morads samt stor, tyk Skov; samme Ladegaard var vel forvaret med Grave og Volde, „som endnu kan findes, hvordan den haver været“. Dernæst omtaler Præstebereetningen Marsk Stigs Forskandsninger paa Helgenæs og slutter med Fortællingen om, at Marsken fra sin Ladegaard i Bjørnkjær drog over paa Helgenæs paa Jagt i en svar Hede, og under Jagten overfaldt ham en Besvimelse, saa at han maatte stige af Hesten ved en Steen paa Forup (=: Feirup) Mark, hvor han døde med det samme. Men samme Præstebereetning siger, at dette Bjørnkjær laa tvært over fra Hjelm, sønden fra Ebeltoft, altsaa paa det gamle Hasnæs, samt at Marsk Stig kunde reise did fra Hjelm paa halvanden Times Tid, og skjøndt man nu forgjæves paa Kortet søger efter Navnet Bjørnkjær i hele Mols, saa maa der dog fordem her idetmindste have været en Skov af dette Navn; Kong Frederik II forunder nemlig 1553 Aarhus By Tømmer fra Bjørnkjær

¹⁾ Denne sidste Fortælling kan vel forholde sig rigtig, thi jeg har selv en Sommeraften, da jeg passerede Veien fra Søby til Halting, seet et stærkt Lysskjær inde i Vandmose Skoven. Ved nærmere Undersøgelse viste det sig at være Fyret paa Tunø, der paa Grund af, at Skoven netop ved Voldpladsen er af ringe Brede, paa dette Sted kunde sees imellem Træerne.

²⁾ Trykt i Ny danske Mag. III, p. 145.

Skov til Bygning af deres Skibsbro, og 1584 faaer Ebeltoft By en lignende Bevilling, og begge disse Kongebreve ere stiledede til Lehnsmændene paa Kalø, henholdsvis Erik Banner og Jørgen Rosenkrantz¹⁾, og ikke til Lehnsmændene paa Aakjær. Er da Sagnet fra Mols urigtigt bleven knyttet til Bjørnkjær i Hads Herred? Ja, det er muligt, men det Omvendte kunde jo ogsaa tænkes, især da dette sidste Bjørnkjærs senere Eiere synes at have været beslægtede med Marsk Stig. I en Forening, som Marsk Stigs Sønsøn af samme Navn i Aaret 1362 sluttede med Hr. Claus Limbek²⁾, er Hr. Erland Kalf den første af den yngre Hr. Stigs Forlovere og nævnes før Hr. Stigs Brodersøn Hr. Anders Ovesen; han maa altsaa antages at have staaet Hr. Stig nærmere, end Brodersønnen gjorde det, og det er netop i Kalf Slægtens Eie, at vi siden træffe Bjørnkjær. Om den noksom bekjendte Hr. Erland selv har eiet Gaarden, vides vel ikke, men hans Søn Hr. Jep Kalf besad ialtfald Gods i Hads Herred, bl. A. i Gylling³⁾. Hr. Jep var vel ikke slet saa betydelig en Mand som sin Fader, men hans Navn forekommer dog hyppigt i Breve fra Slutningen af det 14. og Begyndelsen af det 15. Aarhundrede. Han eiede Palsgaard ligeoverfor Gyllingnæs og syd for Hørsens Fjord, hvilken Gaard han efterlod til sin Søn Axel Kalf, der siges at have opbygget den 1412⁴⁾. Gylling og Gyllingnæs beholdt Hr. Jeps Enke, Fru Mette⁵⁾, men hun gav 1438 dette Gods til Maribo Kloster⁶⁾. Endnu have vi ikke naaet at finde Navnene Kalf og Bjørnkjær i directe Forbindelse; det skeer først ved et Brev fra 1427, og ligesom den vedkommende Eier da alt selv var død, saaledes synes ogsaa selve Gaarden dengang allerede at være tilintetgjort. Brevet, ja det er naturligvis atter et Skjøde til Kirken, thi i Hovedtrækkene er Bjørnkjærs Historie

¹⁾ Tg. o. a. L. 1553 f. 285. Jydske Tg. 1584 f. 466.

²⁾ Trykt i Barner's Fam. Rosenkrantz's Historie I Dipl. p. 9.

³⁾ Æ. A. R. II.

⁴⁾ Traps Beskrivelse af Danmark.

⁵⁾ Slægtbøgerne berette, at Hr. Jep Kalfs Frue hed Jytte Axeldatter Thott.

⁶⁾ Æ. A. R. II.

ganske som Høibys, melder, at 1427 tilskjødede Abel Tygesdatter, Niels Kalfs Efterleverske, Biskop Ulrik Bjørnkjærs Gaardsted, Husby Mark og Husby Skov, tre Gaarde i Halting, fire Gaarde i Smederup, en i Ørting, en i Morsholt, en i Ondrup, et øde Byggested i Gylling, samt en Gaard i Søvind og to Gaarde i Brigsted i Vor Herred¹⁾. Hvormeget af alt dette Gods der har været Fru Abels eget, og hvormeget der har været hendes Husbonds, vides ikke, da det originale Skjøde forlængst er tabt; men vi behøve ikke at søge længe for at finde, hvem Fru Abel er; thi paa Nabogaarden Høiby havde kort forinden de to Tyge Pudere levet, og det ligger nær at antage, at hun er en Datter af en af disse og da sagtens af den yngste. Men et Beviis for, at hun var en Datter af Tyge Puder, haves ogsaa; thi som bekjendt findes der i St. Knuds Kirke i Odense en stadselig Liigsteen over Jomfru Margrete Skovgaard, hvorpaa findes Jomfruens Billede omgivet af hendes sexten Ahner og deriblandt, som hendes Farmoders Morfaders og Mormoders Vaaben, Kalfernes Jomfru i Fjederhammen og Puder'nes firdeelte Skjold, med Overskriften „de Rûf-Kalfrder(?)“ og „de Pøder“²⁾, og Jomfru Margrete var netop en Sønmedatter af Fru Abel og Niels Kalfs Datterdatter Karen Lauridsdatter (Dan), der var gift med Jep Jensen (Skovgaard).

Det var formodentlig Størstedelen af sit Gods, Fru Abel saaledes begravede i Kirkens Skjød, men hun maa dog paa en eller anden Maade have beholdt idetmindste en Deel af nævnte Husby Mark, thi tre Aar efter laante hun 40 lødige Mark i hvide Penge af Biskop Ulrik, hvorfor hun pantsatte ham halve Husby Mark i Gosmer Sogn³⁾. Hun forbeholdt sig rigtignok Indløsningsret til Godset for samme Sum, men denne Ret er sagtens hverken bleven benyttet af hende eller hendes Arvinger; tværtimod pantsatte Svingersønnen David Saxesen, som

¹⁾ Æ. A. R. II.

²⁾ Jfr. Mumme, St. Knuds Kirke p. 116 og Afbildningen af Gravstenen.

³⁾ Æ. A. R. II.

alt omtalt, 1442 sin Ret i Husby Mark til samme Bisp. Fru Abel levede endnu 1435, thi da gav hun Henrik Davidsen (altsaa sin Dattersøn) noget Gods i Hads Herred til Faddergave, „for han skulde bede godt for hendes Sjæl“¹⁾. Man fristes til at tro, at Fru Abel har betinget sig, at Drengen skulde være Præst, vel gaaende ud fra, at havde Kirken taget alt Slægtens Gods, kunde den gjerne tage den lille Arving med og ialtfald føde ham til Gjengjæld. Det sees ikke, hvor i Hads Herred Faddergaven laa; maaskee det har været i Dyngby, thi 1468 (eller 78) tilskjødede Henrik Davidsen, der da var Kannik i Aarhus, en Gaard i Dyngby til sin Bisp²⁾. Men forøvrigt besad jo ogsaa hans Moder Fru Mette Nielsdatter en Gaard i Dyngby, som først 1483 havnede i Bispens Eie.

Kun Skade, at der haves saa faa Efterretninger om Fru Abel, thi hendes Navn er besynderligt nok endnu efter halvfemtehundredede Aars Forløb ikke uddød paa Egnen. En Sænkning i Nærheden af Bjørnkjær hedder nemlig den Dag i Dag „Fru Abels Forte“, uden at Nogen kan forklare Grunden til dette Navn. Kun en enkelt Fortæller vilde vide, at Veien var opkaldt efter en adelig Frue, som her var væltet med sin Vogn i et Kjær og omkommen. Om imidlertid dette „Sagn“ var lavet for Tilfældet eller virkelig staaer i Forbindelse med Fru Abels Død, skal jeg lade være usagt, men at Navnet hidrører fra Fru Abel Tygesdatter, kan næppe være tvivlsomt.

Fru Abel havde flere Børn. En Datter, Anne Nielsdatter, havde til Ægte Laurids Dan til Alsbjerggaard og Faddersbøl i Thy, en voldsom og trættekjær Mand, der navnlig er bekjendt ved sine langvarige Stridigheder med Banner'ne paa Kokkedal. En anden Datter var sikkert den oftere omtalte Fru Mette Nielsdatter, David Saxesens af Høiby. Ogsaa en Søn har der vistnok været, nemlig den Mikkel Kalf, der 1444 nævnes i det førnævnte Thingsvidne af Hads Herredsting og 1458 fik fire Gaarde i Rørt i Pant af Niels Munk i Ballebo, der for-

¹⁾ Æ. A. R. II.

²⁾ Sømmesteds.

modentlig var en Efterkommer af den Iver Munk, som havde ægtet Mikkels Morfader Tyge Puders Halvsøster, Fru Maren Knudsdatter. Mikkal Kalf synes strax at have ladet de nævnte fire Gaarde gaa videre til Bispen i Aarhus¹⁾. Endelig forekommer der 1492 en Tyge Kalf i Tvenstrup i Hads Herreds nordligste Deel, der nævnte Aar med Lehnsmanden paa Kalo Oluf Friis reed Markeskjel mellem Gangsted og Vedslet²⁾. Navnet viser, at han er en Descendent af Niels Kalf og Fru Abel Tygesdatter, altsaa formodentlig en Søn af Mikkal Kalf, men dermed forsvinder denne, vistnok den længstlevende Linie af Ætten Kalf. — Bjørnkjær, der alt 1427 kun var et Gaardsted, findes ikke oftere knyttet til et Adelsnavn; i en Lavhævd af 1509 tales der dog foruden om Husby Skov baade om Bjørnkjær og al Bjørnkjærs Vold³⁾, maaske menes der dog her kun Bjørnkjær og Bjørnkjærs Tilliggende, men mulig kan det ogsaa opfattes, som om der i Nærheden af Voldstedet var bygget et nyt Bjørnkjær, om end kun en Bondegaard. Imidlertid har Stedet nu i umindelige Tider ligget øde hen; de mægtige Træer, som dække Volde og Grave med deres Kroner og huse talrige Rævehuler mellem deres Rødder, vise, hvor uforstyrret af Menneskehaand Stedet i lang Tid har været. Før en Deel Aar tilbage blev en Grøft til Vandledning gravet igjennem en Deel af Volden, og der skal ved den Leilighed være fundet adskillige gamle Sager, der tales baade om Sølv-Skeer og Sølv-Sporer. Stedet fortjente tilvisse en nøiere Undersøgelse og en — Fredlysning, thi Overtroen, som hidtil har værnet om det, vil vel snart ei længere slaae til. — Navnene Husby Mark og Husby Skov ere oftere blevne nævnte i det Foregaaende, men uagtet denne Mark maa have været saa betydelig, at den rummede flere forskjellige Gaarde — 1432 ciede Hr. Eske Brock en Gaard i Husby Mark⁴⁾, altsaa sam-

¹⁾ Æ. A. R. II.

²⁾ Sammesteds.

³⁾ Sammesteds.

⁴⁾ Æ. A. R. II: denne Gaard har maaskee ligget under den forsvundne Hovedgaard Søtrup i Falling Sogn, som Hr. Eske samme Aar solgte til Bisp Ulrik.

tidig med at Fru Abel Tygesdatter nævnes som Eier af Marken —, saa synes det nærmest nu at være aldeles forsvundet og ikke at have været kjendt i Mands Minde.

De hidtil omtalte Gaarde have ligget i Gosmer Bys nærmeste Omegn, men ogsaa i en af Sognets andre Byer, nemlig i Fensteen, har der ligget en større Eiendom. 1372 solgte Hvard Andersen sin Gaard Lindegaard i Fensteen til Thomes Vestenie, der atter 1401 solgte den til Povl Stigsen. Denne sidste var langt ude beslægtet med Bjørnkjærs Beboere, thi han var en Sønnesøns Sønnesøns Søn af den ældre Marsk Stig, men der er her ikke tilstrækkelig Anledning til at omtale ham nærmere, da han endnu s. A. solgte alt sit Gods i Fensteen til Biskop Bo i Aarhus¹⁾. Egentlig vides vel ikke, om denne Lindegaard har været en selvstændig Hovedgaard, men der ligger endnu tæt udenfor Fensteen By en eenlig Gaard kaldet Fensteen Hovgaard, om hvilken der siges, at den i fordums Tid har været beboet af Adel. Nu er der intet særligt Mærkeligt ved Gaarden, men den har tidligere været omgivet af Grave, hvoraf endnu en betydelig Levning sees paa de ældre Matrikelkort.

Mere vides der ikke om disse gamle Gaardes og deres Eieres Historie. Saavidt man af det fattige Materiale kan skjønne, var det Kirken og da navnlig de Aarhus Bisper, som voldte deres Ruin. Hvad enten Talen var om timelig eller aandelig Nød, var Kirken beredvillig til at hjælpe, men Hjelpen var dyr, saa dyr, at den Hjulpne gik fattigere fra end til. Ihærdigt samlede Kirken Gods, som i Gosmer Sogn saaledes i hele Herredet; men da den ret skulde nyde det heldige Resultat af sine Anstrengelser, da stod Reformationen, som i en Haandevending berøvede den Rige sin hele jordiske Vælde, for Døren. I Hads Herred blev Kronen største Arvtager, og gjennem hele det 16. Aarhundrede stræbte Kongerne, og da navnlig Kong Frederik II, ved talrige Mageskifter med Adelen, som her eiede Bøndergods, at forøge og afrunde deres Besiddelser, vel nærmest for Jagtens Skyld. Men snart var

¹⁾ Æ. A. R. II.

den gode gamle Tid, da Kongen skifteviis residerede i hver enkelt Landsdeel, forbi; i det syttende Aarhundrede groede Kongehuset mere og mere fast i Kjøbenhavn og dennes nærmeste Omegn. Dermed tabte Interessen for Krongodsets Bevarelse i de andre Landsdele sig; Slottene forfaldt, og Godset afhændedes til Private. Saaledes erholdt den bekjendte Hr. Joachim Gersdorf Kronens Gods i Hads Herred som Vederlag for det Gods, han ved Skaanes Afstaaelse mistede i dette Land. Hans Arvinger oprettede heraf Hovedgaardene Rathlovsdal, Rantzausgave, Rodsteenseie, samt i Gosmer Sogn Gersdorflund. Hvor denne sidste Gaard nu ligger, laa der oprindelig en Bondegaard, der hed Porsborg. Om dette Navn skrev sig fra et eller andet Medlem af Slægterne Pors, vides ikke, men en nærliggende Gaard, Skovsgaard i Søby, tilhørte 1381 en Jens Pors¹⁾. 1572 fik en vis Adser Sørensen Brev paa Kronens Gaard Porsborg²⁾; Kronen havde som alt omtalt 1559 kjøbt Gaarden sammen med Høiby af Jørgen Rosenkrantz. Faa Aar efter afstod Adser den atter til Kronen og fik istedet for 1577 Brev paa Hansted Høvgård i Vor Herred³⁾. 1647 fik Eiler Gabrielsen Akeleye Brev paa Porsborg (see ndfr.), men han var alt frallyttet Gaarden 1652, da dens Beboer Rasmus Tøgersen, i Anledning af at Gaarden var brændt, fik eftergivet et Aars Landgilde samt udviist en Deel Tommer til Hjelp til Gaardens Opbyggelse⁴⁾. -- Foruden Gersdorflund findes nu en anden lille Hovedgaard, ved Navn Dybvad, i Gosmer Sogn. Ogsaa den var oprindelig en Bondegaard, mest mærkelig ved, at de to lærde Dybvad'er stammede fra den, idet deres Fader Christoffer Eriksen boede paa denne Gaard 1550⁵⁾. Senere hen blev ligeledes den brugt til Officeersbolig. 1617 havde den oftere omtalte Eiler Gabrielsen Akeleye, dengang endnu kun Capitain, Bolig paa Dybvad, men Gaarden var meget for-

¹⁾ J. E. A. R. II.

²⁾ J. Reg. 1572 f. 3.

³⁾ J. Reg. 1577 f. 387.

⁴⁾ J. Tg. 1652 f. 100.

⁵⁾ Jfr. Danske Mag. 4. R. 2. B. p. 105 ff.

faldet, hvorfor Lehnsmanden Laurids Ebbesen fik Ordre til at forskaffe ham Bygningstømmer¹⁾. 1630 synes Eiler at have paatænkt at forlade Dybvad, thi under 29. Mai æskedes Laurids Ebbesens Erklæring i Anledning af, at Morten Knudsen Balle havde berettet for Kongen, at han havde fæstet Dybvad af Laurids Ebbesen for 100 Rdl. og et Par Oxne, men efterat han havde begyndt at pløje og saae, formeente Eiler Gabrielsen ham Gaarden²⁾. Lehnsmandens Erklæring var naturligviis til Gunst for Morten Knudsen, og 15. Juni næsteftter bevilgede derfor Kongen, at denne maatte beholde Dybvad og endog faae anvist noget Bygningstømmer, men dog skulde han vederlægge Eiler Gabrielsen, hvad denne havde kostet paa Gaarden siden de Keiserliges Udmarsch, og hvad Eiler havde saæet til Gaarden³⁾. Men Eiler Gabrielsen var heller ikke ledig, og allerede 27. Juli s. A. erhvervede han Livsbrev paa at beholde Dybvad, som han hidtil for sin Capitains Bestilling havde havt i Brug, dog mod sædvanlig Landgilde, men Forskaanelse for Ægt og Arbeide⁴⁾. Eiler beholdt Gaarden til 1647, da hans Eftermand Valdemar Lykke fik Brev paa Dybvad⁵⁾, hvorimod Eiler flyttede til Porsborg⁶⁾ og derfra 1659 til Høiby. Dybvad hørte ikke til det til Joachim Gersdorf udlagte Gods, men blev forenet med Aakjær og har den Dag i Dag fælles Ejer med denne Gaard. — I Dybvad Mølle opbevares den berømte Svend Feldings Davrepotte, der gjør Tjeneste som Gruekjedel. Den har tidligere været paa Aakjær, hvor der opbevaredes flere Reliquier fra denne Sagnhelt, men allerede i Kong Christian IV's Tid havde man begyndt at bortføre dem derfra, thi i et Kongebrev af 2. Febr. 1634 paalægges det Laurids Ebbesen at forskaffe Svend Feldings Klokke fra Aakjær til Dronningborg⁷⁾.

¹⁾ J. Tg. 1617 f. 276.

²⁾ J. Tg. 1630 f. 253.

³⁾ Sammesteds f. 254.

⁴⁾ Sammesteds f. 263.

⁵⁾ J. Tg. 1647 f. 311 og 315.

⁶⁾ Sammesteds f. 379.

⁷⁾ J. Tg. 1634 f. 30.

De „gode Mænd og Kvinder“, som fordum sade paa Høiby, Bjørnkjær o. s. v., have efter alt at dømme været fromme Christne, der hver Søndag samledes til Messesangen i Gosmer Kirke, og sikkert har Kirken ogsaa undt dem et sidste Hvilested indenfor sine Mure. Da Kirken i 1866 underkastedes en omfattende Restauration, som gav den det smukke Ydre, den nu har, optog man i Kirkegulvet 28 hele Skeletter, der bleve nedgravede paa Kirkegaarden. Vare nogle af disse de Kalf'er og Puder'e, eller skrev de sig fra en senere Tid? Ja, Spørgsmaalet kunne vi stille, men Svaret udebliver. Ingen gammel Gravsteen, intet Epitaphium oplyser derom. Selv det Epitaphium over Major Eiler Gabrielsen Akeleye, som ifølge Danske Atlas¹⁾ forhen hang i Choret og bl. A. berettede, at han havde været gift i 30 Aar og avlet 12 Børn²⁾, er forlængst forsvundet. Under Choret og Prædikestolen fandt man ved Restaurationen to Begravelser, hvori henstod 24 Kister, der bleve udflyttede paa Kirkegaarden, alle uden Indskrift. Derimod fandt man i den ene Begravelse en Trætavle over en Frøken Lassen fra Aakjær, som havde lidt af fast alle tænkelige Legemsfeil; men da Tavlen blev udsat for Sollyset, blev Indskriften ulæselig. Kisterne bleve aabnede, før de bleve nedsænkede paa Kirkegaarden, og det viste sig da, at fra Begravelsen under Prædikestolen et af Liigene, der var af en høi, stærk Mand, havde en lang, grov, afrevet Lærredstrimmel slynget mange Gange om Halsen og lagt ned langs hans Side, hvoraf alle Tilstedeværende sluttede, at han var bleven taget voldsomt af Dage. Hvo dette har været, bliver vel skjult til evig Tid. — Synes Gosmer Kirke saaledes under Gulvet at have rummet mørke Hemmeligheder, saa er der ikke mindre til de Begravelser, som endnu findes over Gulvet i Kirken, knyttet en Historie, der er nok saa uhyggelig.

Der er nu to Gravkapeller oven Jorden, begge for ældre Besiddere af Stamhuset Rathlovsdal; det ældste findes i Taarnet

¹⁾ IV. p. 246.

²⁾ Af disse mange Børn vides kun et at være bleven i Hads Herred, nemlig en Datter Jomfru Anne Akeleye, som døde 16. Marts 1698, 76 Aar gammel, i Torrild (Torrild Kirkebog).

og rummer Medlemmer af Slægten Rathlov; i det andet, der er tilbygget den nordlige Kirkemuur, hviler Statsminister Schack-Rathlov med sin Frue og deres Datter i pragtfulde Marmorkister; et tredje Kapel ved Taarnets nordre Side, der rummede Medlemmer af Slægten Holstein-Rathlov, er nu nedbrudt og Kisterne førte til Rathlovsdal. Ogsaa i det første Kapel findes to smukke Marmorkister, i hvilke Geheimeraad og Jægermester Christian Rathlov, der døde 1752 som sidste Mand af sin gamle Slægt, og hans Frue Dorothea Sophie Schack hvile. Men her findes endnu en Deel andre med sort Klæde betrukne og med Metalplader og Vaabenskjolde prydede Kister saavel for Voxne som for Børn. Det skal være Christian Rathlovs Børn og hans Forældre, som hvile deri, men Indskrifterne paa Pladerne ere ulæselige, og forgjæves vil en Genealog prøve paa af Ahneskjoldene at tyde, hvem de enkelte Kister rumme. Allerede en flygtig Undersøgelse vil vise, at samtlige Vaabenskjolde engang maa have været aftagne af Kisterne, derefter blandede mellem hverandre og saa atter paa Maa og Faa anbragte igjen uden andet Hensyn end til, hvad der tog sig ud, ja end ikke de til Ahnerækkerne svarende Tal 2, 4, 8, 16 ere fulgte. Og saaledes forholder det sig virkelig. For en Menneskealder siden bleve disse Kister restaurerede. Arbeidet blev overdraget til en i Odder bosat Haandværksmester, der uden nogetsomhelst kyndigt Tilsyn baade fjernede og paasatte Kisternes Prydelser. Da man nu ikke berettiget kan vente heraldiske og genealogiske Kundskaber hos en Landsbyhaandværker, er det intet Under, at Resultatet blev, som skeet er, men mærkeligt er det, at man ikke senere, da selve Kirken blev fortrinlig restaureret, udstrakte dette Eftersyn til Gravkapellerne.

Ved hin Restauration, fortælles der, bleve selvfølgelig Kisterne aabnede. De viste sig da at bestaae af en ydre, svær Kiste, inden i hvilken der stod en lettere og mindre; men en af disse Kister frembød et underligt Syn. Da Laaget af den ydre Kiste blev aftaget, saae man, at den indre var sprængt ved Ligets Hoved, og at der af den ydre Kistes Laag var

revet store Splinter, som endnu laae i den. Selve Liiget laa i en usædvanlig Stilling, den ene Arm var løftet op til Hovedet, og den anden var med stærkt udspilede Fingre presset fast ind mod Underlivet, og det uagtet Underlivet i en ganske særlig Grad var indsvundet i Sammenligning med, hvad Tilfældet var ved de andre Liig. Kort sagt, det Hele gjorde paa Øienvidner et stærkt Indtryk af, at den Afdøde ikke blot var levet op i Kisten, men endogsaa, at han ved Sprængning af den indre havde faaet tilstrækkelig Luft gennem Aabninger i den yderste, ikke tæt sluttende Kiste til, at han i længere Tid har kunnet bearbejde Laaget paa denne sidste, og til — at dø en langsom Død af Sult, da han ikke formaaede at fjerne det yderste Laag. — Naturligviis meldte Haandværksmesteren strax sin Formodning til Kirkeeieren, hvorefter, saavidt mindes, Præsten og Godsforvalteren besaae Kisten, men indskrænkede sig til at erklære, at Liiget formodentlig ved at overføres fra Kjøbenhavn var bleven omtumlet i Kisten. Maaskee havde de Ret og maaskee ikke. Mesteren¹⁾ erindrer endnu dengang paa Kistens Plade at have læst Navnet Gregorius, og den før omtalte Christian Rathlovs Fader Gregorius Rathlov, der var Hofmester hos Prindsesse Vilhelmine Ernestine og gift med Hr. Joachim Gersdorfs Datter, døde i sin kraftigste Alder 30. Juni 1681 paa sin 45aarige Fødselsdag²⁾. Naar man mindes det 16. og 17. Aarhundredes Umaadelighed i alle Nydelser, træder den Mulighed frem, at Fødselsdagens Festligholdelse kan have foranlediget et Slagtilfælde³⁾, der brat har afbrudt Festlighederne. Den formeentlig Døde er strax bleven henført til et Kapel eller afsides liggende Kammer, Aarstidens Varme paabød Hurtighed; Adgangen til dette Sted er derefter bleven tilmuret,

¹⁾ Som selv har meddelt mig det her Fortalte.

²⁾ Hofmans Stamtavle Gersdorf har rigtignok, at han var født 30. Juli, men i de Benzon'ske Stamtavler i Geheimearchivet er Fødselsdagen udtrykkelig rettet til 30 Juni.

³⁾ Jeg har engang truffet en Angivelse om, at Gregorius Rathlov døde pludseligt, men jeg kan ikke mindes Kilden hertil og har senere forgjæves søgt efter den.

for at generende Lugt ikke skulde trænge ud¹⁾, og her har da den Begravede kunnet vaagne op igjen og tuule, saa meget han vilde, uden at Nogen hørte ham, og selv om Lyden af hans Arbeide naaede til en Forbigaaende, vilde den vel kun bevirke, at Vedkommende saa meget hurtigere fjernede sig, opfyldt af Frygt for Spøgeri.

¹⁾ Ældre Folk mindes endnu, hvorledes Adgangen til det Holstein-Rathlovske Gravkapel i Gosmer Kirke holdtes tilsløret et halvt Aars Tid efter hvert nyt Liigs Indbringelse.